

UNELE OBSERVAȚII CU PRIVIRE LA TRATATUL „ISTORIA ROMÂNILOR” I, 2001

CONSTANTIN PEDA

S-a scris și se va mai scrie despre noul tratat al *Istoriei Românilor*. O astfel de operă fusese proiectată și parțial și realizată, ca o a doua ediție a celei apărute în 1960. Primele volume fuseseră redactate și chiar tipărite, dar, din „rațiuni de partid” publicarea acestei noi ediții a fost sistată. Proiectul avea să fie preluat imediat după revoluție de către Academia Română, când s-au distribuit responsabilitățile și s-au repartizat autorilor diferitele capitole ale tratatului. La un moment dat totul părea a fi uitat, până în 1998, când au avut loc schimbări la conducerea Academiei. Noul președinte, acad. Eugen Simion, împreună cu acad. Dan Berindei, devenit coordonatorul general al lucrării, au impulsionat activitatea, solicitând autorilor să se achite de obligațiile asumate. Luați oarecum prin surprindere de această măsură, *unii* dintre autori au recurs la preluarea de texte mai vechi din proiectata ediție a doua de dinainte de 1980 sau au redactat texte cu multe generalități, în care se vedește grabă și chiar o oarecare tendință de improvizație. De aici aveau să izvorască unele suspiciuni și chiar acuzații de plagiat, o sistematizare defectuoasă, repetări, suprapuneri tematice și eludarea de neconceput a unor capitole importante.

A te angaja să aduci critici unei asemenea opere de mari proporții echivalează cu asumarea unui mare risc, mai ales în cazul primului volum, care cuprinde perioade de timp atât de diferite între ele, fiecare cu specificul și istoria ei. În cele din urmă ne-am asumat acest risc, constatând că, până în prezent, nimeni nu s-a angajat, cel puțin parțial, să atragă atenția asupra diferitelor neajunsuri pe care le vedește acest prim volum și care au nevoie să fie corectate. În același timp, suntem conștienți și de faptul că ne vom atrage resentimente, ca să nu spunem fulgere, chiar și din partea unor buni colegi și prieteni, pe care îi asigurăm că nu am avut nici pe departe intenția de a-i supăra.

N-am vrea să trecem totuși la analiza lucrării înainte de a ne exprima punctul de vedere cu privire la titlul și scopul tratatului. Referitor la titlu, s-a optat pentru denumirea de *Istoria Românilor*, în loc de *Istoria României*. Justificarea dată de coordonatorul general în prefață, prin aceea că și A.D. Xenopol și N. Iorga au folosit această denumire, nu este acoperită nici istoric și nici științific. Nu se ia în considerare nici de când își încep opera cei doi mari cărturari, cum este structurată aceasta, ce capitole tratează și în ce perioadă și condiții istorice au conceput-o. O

istorie a românilor scrisă în prezent nu poate cuprinde preistoria, cu cele patru epoci ale sale. De fapt, despre români în mod normal nu putem vorbi înainte de secolele VII-VIII d. Chr. Aceasta nu înseamnă însă că nu trebuie să coborâm în timp până la origini, adică până la sinteza daco-romană și chiar până la istoria și civilizația geto-dacilor. În același timp, într-un tratat cu acest titlu ar trebui să se regăsească întreaga istorie a românilor de pretutindeni. Prin aceasta înțelegem includerea în tratat a unor mari capitole cu istoria completă a tuturor ramurilor de români din afara granițelor actuale ale țării, de la origini și până în prezent, unde să se întâlnească evoluția lor politică, economică, culturală, lingvistică etc., și nu referiri sau aspecte cu totul generale și limitate în timp. Coordonatorul general, care a optat și a impus de fapt acest titlu, ar fi putut să aibă în vedere că aproape în toată lumea, cel puțin în cea europeană, se folosește denumirea de Istoria Franței, Germaniei, Italiei, Angliei, Rusiei etc., și nu a francezilor, germanilor, italienilor, englezilor, rușilor etc. Un titlu cu numele locuitorilor ar putea să se justifice doar în cazul popoarelor care au migrat în Europa sau aiurea și își au originile în alte regiuni, mai mult sau mai puțin îndepărtate (maghiari, bulgari). Nu este însă cazul românilor, *decât numai dacă acceptăm teoria lui R. Roesler, căreia, oricum, i se deschide astfel drumul.*

Un al doilea aspect la care am dori să ne oprim se referă la scopul pentru care a fost realizat acest tratat. Cu alte cuvinte, cărei categorii de cititori se adresează și, prin urmare, cui îi folosește și cine poate înțelege în mod efectiv cea mai mare parte a istoriei vechi a României, așa cum este prezentată în vol. I. Este puțin probabil că un elev, student, un cititor oarecare, adică un om de cultură în general, ar putea să înțeleagă ceva din abuzul de termeni de specialitate, de date neesențiale și lipsite de sistematizare. O istorie trebuie să fie ca o poveste adevărată și coerentă.

Am reținut în ultima vreme că se pregătește o a doua ediție a tratatului. Ne este greu să înțelegem de ce atâta grabă și cine este interesat să publice o nouă ediție la un interval așa de scurt. Tratatul de istorie nu este un roman, care, după o vânzare rapidă, poate fi imediat republicat. O astfel de operă majoră are nevoie să se așeze, să treacă o bună bucată de timp până să poată fi sesizate și corectate, dacă nu toate, cel puțin principalele neajunsuri ale acesteia. Publicarea inexplicabil de grăbită a unei a doua ediții poate fi considerată o evidentă greșală. O rescriere a ei mai succintă s-ar dovedi mult mai utilă, istoria veche, de pildă, urmând a fi reunită într-un singur volum.

O privire de ansamblu asupra felului în care este structurat planul primului volum, cu suprapuneri și repetări ale unor teme, cu contradicții, cu introducerea unor denumiri noi de subcapitole și rubrici, precum și redactarea acestora, lăsată la discreția autorilor, fiecare scriind ce a dorit și cum a dorit, scoate la iveală o clară lipsă de coordonare. O astfel de stare de lucruri este recunoscută și admisă de coordonatori, prin nota redacției de la p. 725, prin care se acordă autorilor libertatea de a redacta în mod diferit același capitol.

În ordinea firească a lucrurilor, primul capitol revine celei dintâi epoci a pietrei, cu titlul *Paleoliticul și mezoliticul pe teritoriul României*. Nu avem intenția și nici căderea să întreprindem o analiză a textului acestui capitol. Constatăm însă existența unor deficiențe în privința planului și a metodei. Introducerea ar fi trebuit să cuprindă o caracterizare generală a epocii și istoricul cercetărilor din acest domeniu în România și nu unele laturi ale paleoliticului pe plan internațional, acestea urmând a se regăsi în subcapitolele rezervate fiecărei etape în parte. Ni se pare exagerat să se folosească, pentru această vreme, denumiri precum cele de economie și de exploatare a resurselor naturale. Importanța focului este așa de mare încât i s-au acordat doar șapte rânduri.

Există neclarități și incertitudini în ceea ce privește raportul dintre epipaleolitic și mezolitic. De pildă, epipaleoliticul nu este prezent în titlul capitolului, el întâlnindu-se, totuși, la subcapitole, precedând mezoliticul, acesta din urmă fiind definit ca „faza finală a unui epipaleolitic”. De altfel, epipaleoliticul nici nu este clar definit și nici nu se arată ce loc ocupă exact, apreciindu-se doar că acesta a evoluat odată cu începuturile „oscilației Bölling”. Dacă raportul dintre cele două denumiri nu poate fi bine stabilit, de ce nu s-a adoptat un titlu mai cuprinzător, cum ar fi cel de „fază de tranziție”, unde și-ar fi găsit locul ambele etape?

Întreg textul despre paleolitic este, practic, sufocat de denumiri greu de reținut și nu neapărat și utile, din geologie, anatomie, paleozoologie și desigur din arheologie. Este greu de crezut că un cititor oarecare va putea, parcurgând textul acestui prim capitol, să-și formeze o imagine cât de cât clară asupra începuturilor istoriei vechi a României.

Capitolul al II-lea revine, cum era de așteptat, celei de a doua epoci a pietrei, cu denumirea de „neo-eneolitic”. Specialiștii au considerat că acest termen definește mai bine epoca, deși folosirea cuprului nu reprezintă principala trăsătură a acesteia. În consecință este adoptată o altă periodizare a neoliticului față de cea tradițională, ceea ce dă naștere, cel puțin aparent, la o anumită stare de echivoc. De exemplu, primele faze apar sub denumirile de „începuturile neoliticului, neoliticul timpuriu și dezvoltat”, următoarele revenind „neo-eneoliticului timpuriu și dezvoltat” (p. 148), care cuprind unele suprapuneri cronologice și de culturi. În cadrul acestei cronologii a dispărut etapa mijlocie. Cu sau fără voia noastră trebuie să recunoaștem că există, în această nouă schemă cronologică, o anumită derută, cel puțin pentru neavizați. În faza de început a neoliticului, distinctă de cea timpurie, este inclusă cultura „Schela Cladovei”, care figurează la finalul epocii paleolitice, respectiv la mezolitic. Autorii acestor capitole trebuie să hotărască unde este locul acestei culturi.

Pentru domeniul vieții spirituale, latura religioasă, se folosesc termeni diferiți și contradictorii totodată. În subcapitolul *Caracterele generale ale epocii*, se vorbește, în mod corect după părerea noastră, de „manifestări ale vieții spirituale” (p. 119), pentru ca la p. 169-187 să se adopte, pentru aceeași epocă și același conținut al domeniului spiritual, noțiunile de „religie și sisteme religioase”. Pe un

spațiu destul de întins se folosesc sintagme ca „Mama Universală”, „Marea Mamă”, „sistem dual” etc., denumiri preluate din neoliticul asiatic și aplicate nepotrivit la a doua epocă a pietrei din România. În același subcapitol, sistemele religioase sunt tratate separat de religie, dar împreună cu organizarea socială. Tot aici se introduce termenul de colonizare, care ar sta la baza neoliticului din Balcani și din nordul Dunării. Trebuie făcută totuși deosebirea între denumirea de colonizare și cele de migrație, deplasare, mișcare etc., acestea din urmă fiind specifice epocii respective. Toate aceste probleme ne sunt înfățișate pe întinsul a 18 pagini, un spațiu care este dublu în raport cu cel folosit pentru eneoliticul dezvoltat. Nu avem căderea să pătrundem în esența acestor concepte de ordin religios aplicate și neo-eneoliticului din România, dar nu putem să nu ne exprimăm serioase rezerve în această privință, cu atât mai mult cu cât în epoca următoare, cea a metalelor, se vorbește numai de „credețe religioase” (p. 367).

Al III-lea capitol a fost atribuit epocii metalelor, cuprinzând perioada bronzului și pe cea a primului fier – Hallstatt. În cazul acesta, planul este mai bine structurat. Societatea umană, sub diferitele ei forme de viață, poate fi clar urmărită în evoluția sa firească, folosindu-se periodizarea tradițională. Există și aici unele necorelări. Conceptul de cultură este tratat la începutul epocii bronzului (p. 211-214) și nu la primul capitol, unde, atât pentru paleolitic, cât și pentru neo-eneolitic se folosește frecvent denumirea de „cultură arheologică”. Problema metalurgiei bronzului își avea locul mai degrabă la rubrica de considerații generale, iar cea a indo-europenizării, undeva între eneolitic și epoca metalelor. Poziționarea lor între primele două faze ale epocii bronzului lasă impresia că procesele respective au avut loc în acest interval de timp. De asemenea, nebuloasa mișcare de populații cunoscută sub numele de „Marea migrație egeică” ar fi fost mai bine plasată în subcapitolul de considerații generale. Nici rubrica referitoare la „înflorirea și declinul metalurgiei bronzului”, ca și cea privind „începuturile utilizării și prelucrării fierului”, nu-și justifică amplasarea după perioada mijlocie a Hallstatt-lui.

Partea a II-a a volumului I este intitulată *La începuturile istoriei*, iar capitolul ce-i urmează, al IV-lea pe plan general, *Dacia înainte de romani*. În subtitlurile acestuia ne sunt prezentați, în ordine, tracii, vecinii și în final geto-dacii. Cimmerienii, ca și celții, nu pot figura ca vecini ai traco-geților. Primii sunt menționați sigur în zona Anatoliei și destul de nesigur în părțile nord-pontice, iar ceilalți au migrat din vestul Europei. Nu ne explicăm de ce geto-dacii nu apar imediat după traci, ca ramură nordică a acestora, și urmează după vecini. În nici un caz nu se justifică o rubrică în care să se trateze despre asemănări și deosebiri între geți și daci, atâta vreme cât izvoarele sunt mai mult decât limpezi în această privință. Deosebiri nu se cunosc, în afara celor presupuse de autor a fi de ordin lingvistic.

În legătură cu prezența sciților în teritoriile geto-dacilor, Dobrogea este ca și absentă. De asemenea, grupul etnic al agatirșilor este localizat în Transilvania. În același an cu publicarea prezentului volum, apărea, în *Ephemeris Napocensis* 11,

2001, p. 5-14, un articol al nostru, unde am demonstrat cu argumente concrete că agatirșii n-au ajuns niciodată în Transilvania și că râul Maris nu poate fi identificat cu Mureșul de astăzi.

În capitolul al V-lea (p. 451) ne sunt înfățișate istoria și civilizația spațiului carpato-dunărean între mijlocul secolului VII și începutul secolului III a. Chr. Prezența unei rubrici despre perși nu se poate justifica. De fapt este vorba despre primele informații despre geți, ca urmare a campaniei lui Darius. Se acordă o mult prea mare importanță regatului odrisilor în raport cu lumea getică, mai ales că după supunerea lui de către Filip al II-lea n-a mai putut juca nici un rol. Argumentele aduse în sprijinul rolului acestuia, printre care se numără mormântul de la Agighiol și necropolele de tip Enisala nu se justifică. O datare așa de exactă a mormântului de la Agighiol este greu de acceptat. În plus, cum se explică descoperirile similare de la Cucuteni, Peretu, Poiana Coțofenești și Craiova? Totodată, trebuie făcută precizarea că în cadrul tuturor necropolelor de incinerare de tip Enisala-Murighiol nu se constată nici o schimbare de-a lungul întregii lor existențe.

Titlul subcapitolului 2 (p. 464) este oarecum ambiguu formulat, încât lasă impresia că sfârșitul primei epoci a fierului este altceva decât Hallstatt-ul târziu. În mod inexplicabil totuși, epoca hallstatiană este oprită, în capitolul anterior, la perioada mijlocie, faza finală figurând în partea a doua a volumului, la capitolul *Începuturile civilizației*. Se poate astfel deduce că între cele două etape ale primului fier nu există un raport de continuitate directă și că ultima s-ar lega deci de începuturile epocii „Latène”, cu care este tratată laolaltă. Cu sau fără voia noastră, grupul cultural de tip „Ferigile Bârsești” nu poate fi desprins de etapa mijlocie a epocii Hallstatt, din care derivă de altfel, și alături de faciesurile culturale și tratat împreună cu descoperirile de tip Alexandria, Bălănești, Stâncești, Curteni, Tariverde etc., și cu atât mai puțin de cele din așezările de la Coțofenii din Dos, Băzdăna, Trivale-Moșteni, Albești, Mărgăritești, Orbeasca etc., care se găsesc în raporturi cronologice și culturale cu cele din siturile și necropolele din secolele IV-III a. Chr. și care nu au nimic de-a face genetic cu faza finală a Hallstatt-ului. Așezarea de la Alexandria nu poate, în nici un caz, să dateze încă din secolul VII a. Chr. Cronologic, așezarea de la Pleașov aparține perioadei clasice a civilizației geto-dacice. Nu are nici o legătură cu această perioadă timpurie. Printre altele, surprinde neplăcut și faptul că pentru menționarea repetată a unor descoperiri, precum cele de la Tariverde, Mărgăritești, Satu Nou, nu se face nici o trimitere la sursa de informații, în timp ce altele, mai mult sau mai puțin importante, se găsesc citate, atât în subsol, cât și la capitolul cu bibliografia generală, unde autorul excelează. O discuție așa de detaliată despre Zalmoxis (p. 429) nu se justifică într-un tratat, ci mai degrabă într-un studiu de specialitate.

Capitolul al VI-lea are în vedere spațiul carpato-dunărean în secolele III-II a. Chr. O astfel de cronologie nu se poate susține, deoarece secolul III se îmbină cu secolul IV (a se vedea p. 507-508), iar secolul II, pe care nu-l putem desluși destul de clar pe plan cultural, se apropie, cel puțin în faza sa târzie, de perioada clasică.

Sărăcia știrilor literare pentru această vreme, invocată la p. 501, nu poate fi pusă pe seama migrației celtice în Balcani, deoarece, după destrămarea acesteia de către Antigonos Gonatas, celții n-au mai constituit nici un pericol și nici o piedică în evoluția istorică a zonei respective, ținta istoricilor antici fiind îndreptată acum spre bastarnii și celții din părțile de nord-est și de est ale Daciei. Prin formularea titlului rubricii de la p. 507, *Cultura populației băștinașe* (sic) se renunță la termenii de civilizație și de geto-daci. Se situează oare sub nivelul celei din perioada anterioară?

Dacă putem vorbi pentru această vreme de o anumită manifestare culturală efectivă, concretă și bine conturată, aceasta este reprezentată de importantul proces monetar geto-dacic, ca și de cel al circulației monetare, în general, pe teritoriul Daciei, un capitol de primă dimensiune culturală și documentară lăsat complet în afară. Ne referim nu numai la numeroasele și variatele tipuri monetare locale, ci și la pătrunderea și circulația unui însemnat număr de monede macedonene. Este în afara oricărei abordări științifice analiza raporturilor politice dintre coloniile vest-pontice și unii dinastați geți, ca Zalmodegikos și Rhemaxos, fără a pomeni de marile tezaure cu monede de aur de la Mărășești, Anadol, Doroțkoe etc. Să fie vorba oare doar de o simplă întâmplare? Ne îndoim. Ni se pare mai mult decât o sfidare a unui proces esențial al civilizației geto-dacice, care este redus la formula generală de circulație a monedelor macedonene și la emiterea de monede „barbare”. În concepția autorului, geto-dacii, care figurează aici în civilizație, continuă totuși să fie barbari. Cum s-ar putea explica absența unui subcapitol despre organizarea social-politică a geto-dacilor înainte de Burebista, care este bine cunoscută și general folosită în istoriografie, pomind tocmai de la monetăria geto-dacică din a doua jumătate a secolului II a. Chr? Răspunsul l-am putea căpăta numai de la autor.

Așezarea de la Pleșov (jud. Teleorman), printre puținele stațiuni ale cărei începuturi se plasează în mod sigur în a doua jumătate a secolului II, nu figurează nici aici și nici la capitolul al VIII-lea, referitor la civilizația clasică, chiar dacă există rapoarte finale de săpături pentru situl respectiv.

Capitolul al VII-lea, rezervat *Coloniilor grecești din Dobrogea*, se dovedește a fi cel mai complet și judicios sistematizat și cu bibliografie completă și obiectivă. Chiar dacă ar fi de făcut unele observații, de regulă mărunte, acestea nu afectează câtuși de puțin caracterul unitar și clar al expunerii, bine documentată, în care figurează multiplele implicații de ordin istoric, cultural, economic și politic ale procesului colonizării grecești în zona de vest a Mării Negre. Capitolul respectiv a fost greșit plasat între cele două etape ale civilizației geto-dacice, locul lui firesc urmând a fi fixat după epoca Hallstatt-ului și începuturile celei de a doua epoci a fierului. Astfel s-ar putea mai bine înțelege raporturile dintre cele două civilizații, greacă și autohtonă, despre care se vorbește în prealabil în capitolele VI și VIII.

Ultimele capitole (VIII-X), în care sunt tratate problemele celor două secole de dinaintea cuceririi romane, se prezintă drept cele mai incoerent sistematizate, umbrite de subiectivism, contradicții, suprapuneri tematice și absența unor însemnate componente ale culturii acestei importante epoci din istoria geto-dacilor.

Referindu-ne mai întâi la felul în care a fost structurat, de fapt fracturat, planul celei mai importante perioade din istoria Daciei, se poate constata cu surprindere că Burebista a fost desprins și izolat de epoca sa, conferindu-i-se un capitol special (VIII), iar urmașii acestuia au fost intercalați printre acțiunile și luptele romanilor la Dunărea de Jos și din Dacia. Astfel, expedițiile lui Aelius Catus și Ti. Plautius Silvanus Aelianus figurează la subcapitolul *Regalitatea dacică* (p. 668), iar regatul lui Decebal printre războaiele lui Domitian și Traian cu dacii. Mai corect era să se spună „Războaiele daco-romane din vremea lui Domitian și cele ale lui Traian și Decebal”. Într-o poziție illogică se află și capitolul X, referitor la civilizația geto-dacică, din perioada sa clasică, situată după războaiele daco-romane și cucerirea Daciei. Într-un astfel de capitol, care trebuia să preceadă celui referitor la relațiile cu romanii, își aveau locul atât Burebista, cu toate realizările sale, cât și urmașii acestuia.

Revenind la fiecare dintre capitole, ar fi de relevat mai întâi câteva aspecte privind personalitatea lui Burebista. Ni se pare exagerat, dacă nu inutil, să se stăruie asupra „originii” transilvănene a lui Burebista. Nu dorim să ne angajăm într-o discuție sterilă, dar ipoteza originii sale sud-carpatică se sprijină pe argumente mult mai plauzibile. Ar fi suficient să reamintim că în bazinul Argeșului se afla cea mai importantă uniune getică din această vreme, aceea a piefigilor, documentată pe de o parte de tipul monetar Vârteju-București, iar pe de alta de marele număr de „davae” concentrate în acest spațiu. În consecință, considerăm că ar fi îndeajuns să se menționeze doar că în această privință există două opinii. Important rămâne faptul că, indiferent de unde a pornit acțiunea de unificare, Burebista își păstrează poziția sa de cel mai mare rege al geto-dacilor. Textul lui Strabon, menționat de autor, deși este succint, se dovedește totuși a fi edificator. De aici știm noi că a reușit unificarea, precum și mijloacele folosite. Politica sa internă nu se reduce doar la actul unificării, ci și la realizările pe plan economic, cultural și artistic ale epocii sale. *Civilizația geto-dacă* (corect dacică) *din a doua jumătate a sec. II a. Chr. și până la începutul sec. II p. Chr.*, reprezentând titlul ultimului capitol al vol. I (X), trebuia, așa cum am mai spus, să preceadă războaielor daco-romane și să-l includă și pe Burebista. Din păcate, trebuie să recunoaștem că ne aflăm în fața capitolului cel mai anarhic prezentat, nu numai cronologic, ci și istoric, cu titluri adesea neadecvate, unele alese la întâmplare. Fiecare autor a scris ce a voit și cum a voit, risipind orice idee de unitate. La „baza documentară” nu sunt nici cel puțin menționate sursele antice, Strabon, Ptolemeu, Horațiu, Ovidiu etc. (p. 725-727). Singurele și cele mai importante surse de informații, orientându-ne după text și notele de la subsol, sunt doar Gr. Tocilescu, V. Pârvan, R. Vulpe și, bineînțeles, autorul capitolului respectiv, cu cele două mari „opere” ale sale, „strict” legate de problemă (p. 727, n. 1), în fața cărora pălesc lucrările de sinteză și monografiile lui I. H. Crișan, D. Berciu, H. Daicoviciu, Mioara Turcu, C. Preda și multe altele, care, în mod normal trebuiau să figureze aici. Încercarea noastră de a găsi un fir călăuzitor și de a desluși o anumită logică în maniera în care este

înfățișat subcapitolul *Așezări* s-a dovedit a fi zadarnică (p. 727). Probabil că din dorința de a oferi cât mai multe date și variante ale tipurilor de așezări, s-a intrat într-o zonă mai complicată decât este în realitate. Termenii de „arhitectură civilă și militară” nu se pot aplica la specificul așezărilor din Dacia, pe care le întâlnim aici subordonate denumirilor amintite și de unde decurg unele neclarități și confuzii nedorite. Problema putea rămâne în sfera discuțiilor dintre specialiști și nu inclusă într-un tratat de istorie. Nu este deloc potrivit a se folosi termenul de „arhitectură civilă” pentru locuințele construite din paiantă sau cel de „arhitectură militară” pentru sistemul tradițional de apărare, chiar și în cazul „davae”-lor, constând din șanț și val de pământ, cunoscut încă din epoca neo-eneolitică. Eventual aici s-ar putea încadra cetățile propriu-zise.

Importanța „davae”-lor nu constă în sistemul lor de apărare, ci în rolul pe care l-au avut în societatea geto-dacică din această vreme, ele aflându-se în poziția de centre unional-tribale, cu funcții politice, economice, religioase etc. Așa ne explicăm faptul că numele acestora au găsit răsunet în îndreptarul geografic al lui Ptolemeu, unele dintre ele fiind identificate cu situri arheologice importante (Tamasidava, Zargidava, Ziridava etc.). O schemă clară a clasificării tipurilor de așezări din această epocă nu poate fi alta (pentru tratat), decât cea îndeobște cunoscută și folosită și anume: așezări simple, așezări fortificate de tip „dava” și cetăți. Eventualele variante pot fi menționate în cadrul fiecărui tip general în parte. „Fortificațiile” liniare, „de baraj” (p. 735), cum le numește autorul, nu pot fi incluse în subcapitolul așezări. În loc să ni se descrie aceste fortificații, două la număr, la rubrica respectivă, ne sunt înfățișate elementele constitutive ale fortificațiilor, așezărilor și cetăților.

Nici „arhitectura religioasă” nu-și justifică locul aici. Aceasta trebuie repartizată la fiecare tip de așezare și mai ales în subcapitolul rezervat special religiei. Subcapitolele și rubricile din paginile următoare excelează prin adoptarea unor noi titluri, să le spunem neinspirate, desprinse de realitățile istorico-culturale și lipsite efectiv de conținut. Seria este deschisă, în mod surprinzător, de un subcapitol nou, independent, rezervat „descoperirilor funerare”(p. 745), care nu se justifică în nici un fel, deoarece astfel de descoperiri trebuie să figureze la viața spirituală respectiv la religie, necropole și practici religioase (p. 784). Există totuși o explicație. Autorul are un articol cu același titlu de descoperiri funerare, citat atât în subsol (p. 746), cât și la bibliografie.

Într-o situație similară se află și subcapitolul următor, intitulat *Depozite și tezaure* (p. 748). Ambele categorii de descoperiri trebuiau repartizate, după profilul lor, la rubricile de unelte, meșteșuguri sau prelucrarea argintului și la monede. În cazul în care s-a formulat un astfel de titlu, revenea obligația autorului să prezinte depozitele și tezaurele respective cu numele și descrierea lor succintă și să nu se fi rezumat doar la unele considerații mai mult decât generale, confuze și irelevante. Unde sunt, de pildă, importante tezaure cu vase și obiecte de podoabă din argint de la Herăstrău, Coada Malului, Sâncrăieni, Lupu etc.? Nu reprezintă ele una din principalele componente ale civilizației geto-dacice din această vreme?

Unde este subcapitolul despre monede, în care să se fi regăsit menționate cel puțin principalele tezaure și categorii monetare? Să fi uitat autorul că principalele și aproape singurele dovezi certe de cultură, care datează din a doua jumătate a secolului II și primele decenii ale secolului I a. Chr., sunt emisiunile geto-dacice de tip Vârteju-București, Inotești-Răcoasa, Aninoasa, Dobrești, Rădulești-Hunedoara etc., pe temeiul cărora s-a stabilit pentru prima dată, în mod concret, configurația organizării social-politice a geto-dacilor, pe uniuni de triburi, bine localizate, din perioada premergătoare unificării lui Burebista?

Nici într-un singur paragraf nu și-au găsit un loc cele cca 300 tezaure cu emisiuni din Macedonia Prima, Thasos, Apollonia, Dyrrhachium și romane republicane, care pavează, pur și simplu, teritoriul Daciei lui Burebista. Importantului proces monetar, care face trecerea de la monetăria greco-romană unional-tribală, la cea unică de tip roman republican, i s-a hărăzit aceeași soartă, fiind redus la două rânduri și nu pentru a i se releva valoarea sa istorică, ci pentru a fi contestat, împotriva opiniei unanime a specialiștilor. În același stil propriu de evaluare a faptelor, este negată și proveniența locală a argintului, fără să se indice totuși sursa străină avută în vedere (p. 749). La p. 773 se acceptă teza provenienței locale a argintului, chiar dacă nu în totalitate. Ar fi cazul ca autorii să se pună totuși de acord.

Este cu totul inexplicabilă excluderea celor două mari capitole despre remarcabilul proces monetar geto-dacic, unul din documentele de bază ale istoriei Daciei, bine cunoscut și general folosit în toată literatura istorico-arheologică, și înlocuirea lui cu tot felul de improvizații. Să fie vorba de ignoranță sau de rea credință?

În continuare se merge pe aceeași linie a adoptării de subcapitole inventate, fără acoperire. Categorii importante de cultură materială, cum sunt ceramica, uneltele, obiectele de podoabă și chiar importurile, sunt subordonate maiestrosului titlu de *Tradiție și inovație* (p. 750). Toate acestea sunt reduse la câteva generalități, deși pentru fiecare categorie în parte există date privind conținutul lor. Se cunosc bine tipurile ceramice, tipurile de unelte prin depozitele de la Grădiștea și Bunești-Averești și chiar cele ale armelor, fie numai dacă ne-am referi la cele reprezentate pe Columna traiană și pe monede (sica, scut, chiar și steagul-balaur), despre care autorul nu face nici o mențiune. Într-o formă ușor diferită și într-un alt context, acestea se repetă în subcapitolul *Structura economică* (p. 762). Este mai mult decât o naivitate să atribuim anumite obiecte din tezaurele geto-dacice unor ateliere monetare romane, ceea ce nu se poate susține nici cel puțin ca ipoteză.

Pentru aceeași perioadă sunt inserate două rubrici despre artă (p. 753, 756 și 782-784). Nu este vorba, desigur, de două arte, ci de una singură, dar văzută de autori diferiți. La prima rubrică (p.753) „se afirmă cu certitudine” că reprezentarea călărețului din tezaurele de la Surcea și Lupu reprezintă un „motiv cu vechi tradiții din sec. V a. Chr.”, cu trimitere la inventarul mormintelor princiare de la Agighiol, Letnica și Lovec (Bulgaria). Cu aceeași certitudine putem și noi să afirmăm că nu există nici o legătură tradițională, artistică, cronologică, geografică și cu atât mai puțin genetică, între cele două manifestări de cultură spirituală. Este mai mult decât

improbabil că un anumit motiv artistico-religios s-a putut transmite după cca trei secole, de la Dunărea de Jos, peste Carpați, între două zone îndepărtate în timp și spațiu, între care n-au existat nici cel puțin legături de natură economică.

Dacă autorul ar fi cunoscut articolul din Pontica 32, 1999, p. 83-88, ar fi aflat că arta mormintelor princiare este de origine scito-iraniană și nu locală. Se pune întrebarea, pe deplin îndreptățită, de ce se recurge la o astfel de analogie mai mult decât forțată și nu se ia deloc în calcul imaginea călărețului, care, timp de două secole, este prezentă pe toate monedele geto-dacilor? De altfel, despre noua interpretare a acestui curent artistic și religios, pomenit și la p. 437, 479 și 495, ca și despre caracterul ei „seducător” (p. 495), autorul nu consideră că este obligat să indice sursa din care s-a inspirat, nici în note și nici în bibliografie. Se vede că, la unii autori, o astfel de metodă este ceva obișnuit, dacă mai luăm în considerare că la capitolul despre artă (p. 753-756), lucrarea specială a lui D. Berciu nu figurează la rubrica de bibliografie, în timp ce autorul își citează toate articolele sale, cu sau fără legătură cu tema, dând dovadă de lipsă de probitate științifică și aici. Ar fi putut să știe că figurinele nu sunt obiecte artistice, pe care el însuși le definește ca fiind „simulacre grosolane”. Ele se încadrează totuși la capitolul religie, rubrică la care sunt incluse mai înainte la p. 441. Despre artă la geto-daci se mai vorbește, în același subcapitol (p. 782-784), unde se insistă asupra coroplasticii și toreticiei.

Poate că difuziunea geografică a culturii geto-dacice să-și justifice locul în subcapitolul, numit inadecvat, *Dinamica culturii geto-dacice clasice* (p. 759). Cronologia însă apare oarecum „lipită”. Se afirmă că perioada „clasică” începe cu a doua jumătate a secolului II a. Chr., fără să se precizeze exact în ce constau efectiv aceste începuturi din punct de vedere cultural, deoarece, până la unificarea lui Burebista, în afară de monede, care lipsesc „în mod normal”, din așezarea de la Pleașov, și ea absentă, și de descoperirile din necropola de la Zimnicea, nu avem definită această fază. Problema sfârșitului „davae”-lor este tratată destul de diferit, indicându-se, aproape pentru fiecare „dava” o altă dată, fără explicații. Este exclus, după cum s-a mai spus, să existe astfel de diferențe, care presupun și cauze diferite, greu de stabilit.

Se poate vorbi doar de o primă categorie care își încetează existența odată cu expediția lui Aelius Catus, și o a doua, ce cuprinde așezările ulterioare acestui eveniment, pentru care există date cronologice ușor diferite. În această privință, autorul are o grijă deosebită în a-și cita un articol de cronologie, atât în subsol (p. 762), cât și la bibliografie, dovedind o totală lipsă de corectitudine, uitând să menționeze și articolul care, practic, desființează o astfel de cronologie și cauzele invocate.

Structura economică (p. 762), în loc de viața economică, începe cu metalurgia fierului, rezultând că acest meșteșug, desigur deosebit de însemnat, depășea agricultura, care era totuși ramura de bază a economiei geto-dacice. Se impune o ierarhizare a principalelor ramuri ale economiei. Metalurgia fierului, prelucrarea argintului, eventual și a altor metale, ca și olăritul, se încadrează totuși în sfera meșteșugurilor, toate la un loc constituindu-se într-o ramură. Se afirmă, printre altele, că în a doua

jumătate a secolului II a. Chr. se înregistrează o criză a argintului. Din câte cunoaștem, exact în această vreme se situează cele mai multe emisiuni monetare geto-dacice de argint și o bună parte din orfevreria dacică. Se apreciază, credem noi cu destulă îndreptățire, că argintul folosit de geto-daci era de proveniență locală (p. 773), deși celălalt autor se îndoiește de existența unei surse locale (p. 749). Teza unui export de aur din Dacia a fost de mult considerată ca exclusă. Procesul monetar de tip roman republican nu poate, în nici un caz, să fie extins până la cucerirea Daciei. Numai așa ne explicăm absența, aproape totală, a tezaurilor de după Augustus și Tiberius, ca și a celor la care ne-am fi așteptat să fie îngropate în vremea războaielor daco-romane.

N-ar fi fost cazul ca, cel puțin în acest subcapitol, să se fi introdus și o rubrică cu privire la organizarea social-politică a geto-dacilor din perioada premergătoare lui Burebista, mai ales că aceasta a fost bine stabilită pe cale numismatică?

Subcapitolul *Viața spirituală* (p. 779) era firesc să înceapă cu religia și nu cu scrisul. Despre religie mai este o rubrică, destul de consistentă, la p. 429. Din ambele expuneri ar fi de reținut semnele de întrebare, care continuă să persiste cu privire la raportul dintre Zalmoxis și Gebeleizis, bine precizat totuși de Herodot, care afirmă, fără echivoc, că „unii dintre traci îl numesc pe Zalmoxis și Gebeleizis”. Alte interpretări sunt simple speculații (a se vedea și C. Preda, *Pontica* 27, 1994, p. 85-90).

Aici ar fi fost cazul să se relateze despre marii preoți Deceneu și Comosicus și despre locul și rolul lor în religia geto-dacilor, precum și despre acei „ktistai” și „polistai”. Tot în cadrul acestui subcapitol s-ar fi convenit să fie incluse principalele probleme ale construcțiilor de caracter religios (arhitectura religioasă), precum și descoperirile funerare. Marea Zeiță este totuși o invenție.

Ultimele pagini ale volumului, considerate a ține „loc de încheiere” au fost hărăzite, în mod ciudat „consecințelor cuceririi traiane în lumina arheologiei” (p. 797). Este cu totul inexplicabilă alegerea unei teme de capitol și nu una care să se refere la principalele probleme ale conținutului primului volum. Chiar și în această situație nu se poate trece cu vederea felul în care au fost ciuntite consecințele cuceririi Daciei, fie ele și restrânse doar la cadrul arheologic. Sintetizând cele expuse în această zisă încheiere, consecințele acestui eveniment sunt reduse la dispariția cetăților și a așezărilor de tip „dava”, a locurilor de cult, a sacrificiilor umane și la transformarea obiceiurilor funerare. Aspectele funerare apar și aici ca o obsesie, ele constituind, la un loc, doar un singur punct. Dispariția așezărilor presupune și dispariția acestor practici funerare, ca și unele transformări în domeniul respectiv. Este mai mult decât straniu să introduci în rândul principalelor caracteristici ale civilizației geto-dacice „sacrificiile umane”. Această practică, poate din sfera religioasă, care apare la geto-daci cu totul izolat și departe de a fi clarificată, este tratată aici ca fiind una din trăsăturile principale ale civilizației geto-dacice. Se poate astfel trage concluzia că geto-dacii, înainte de cucerirea romană, erau niște „barbari avizi de sânge”.

Pot fi oare reduse consecințele cuceririi Daciei, fie și numai în lumina arheologiei doar la aceste aspecte, în parte și ne semnificative? Oare trasarea frontierelor, cu ridicarea de castre, care avea să împartă Dacia în două zone distincte, punerea bazelor noilor așezări și viitoare orașe, ridicarea Columnei și a Monumentului de la Adamclisi, capturarea așa-zisului „tezaur al lui Decebal” ilustrat pe Columnă etc., nu se înscriu toate acestea în rândul urmărilor aceluiași eveniment, documentate arheologic? Sau toate acestea pălesc în fața practicilor funerare? Datele privind consecințele cuceririi Daciei nu pot fi separate arbitrar între ele. În complexitatea lor se regăsesc la începutul volumului al II-lea. În consecință, o încheiere de genul celei de la finele vol. I trebuie, oricum, eliminată.

*

Observațiile noastre cu privire la *Istoria Românilor* de la începuturi și până la cucerirea romană nu poate fi considerată o recenzie în adevăratul ei sens, care ar fi greu de realizat la o perioadă de timp așa de îndelungată și de complexă. Scopul intervenției noastre, mult mai puțin pretențios, a fost acela de a atrage atenția asupra unor probleme de ordin general, atât de metodă, cât și de formă și conținut. Am stăruit ceva mai mult asupra celei de a doua părți a volumului, în special asupra istoriei și civilizației geto-dacice (cap. VIII, X), datorită multiplelor implicații de ordin istoric general și a prezenței mai multor deficiențe, semnalate în rândurile de mai sus. Am reamintit, totuși, referindu-ne la ansamblul prezentării, lipsa de coordonare, de coeziune și de echilibru între unele capitole, neclaritățile, expunerile repetate ale aceleiași teme, abuzul de termeni de specialitate și de autocitări bibliografice ale unora dintre autori etc.

Din toate aceste motive, care fac foarte greoaie înțelegerea acestei părți a istoriei noastre naționale, există temerea că cititorii din diferitele părți ale societății vor apela, pe mai departe, cel puțin la unele capitole ale primului volum al *Istoriei României* din anul 1960. Ne exprimăm o astfel de temere deoarece nu ne facem câtuși de puțin iluzia că ediția a doua va putea aduce schimbări radicale. Graba nesăbuită de a publica cu orice preț o a doua ediție, înainte de a aduce modificările necesare, ne face să credem că la baza acestei acțiuni stau cauze de ordin personal și nu, cum ar fi normal, de interes general.